

СЕРІЯ КЛАСИКА

ФРАНКЕНШТЕЙН.
АБО
СУЧАСНИЙ
ПРОМЕТЕЙ

FRANKENSTEIN

OR, THE MODERN
PROMETHEUS

Mary Shelley

СЕРІЯ КЛАСИКА

МЕРІ ШЕЛЛІ

ФРАНКЕНШТЕЙН,
АБО
СУЧАСНИЙ
ПРОМЕТЕЙ

У ТРЬОХ ТОМАХ

*З англійської переклала Дар'я Лученкова
За загальною редакцією Тамири Клюкіної*

Київ
BOOKSHEF
2023

Зміст

Вступ до «Франкенштейна» (1831)	9
Том I	17
Франкенштейн, або Сучасний Прометей	37
Том II	95
Том III	157
Коментарі	231
Хронологія науки і життя Мері Волстонкрафт Шеллі	270

*Глина,
З якої я постав, хіба хотіла
Стать чоловіком? Чи благала Бога,
Щоб підіймав увись, носив у Рай?*

«УТРАЧЕНИЙ РАЙ», КНИГА Х, СТРОФА 710*

---

* Мілтон Дж. Утрачений рай / пер. з англ. О. Жомніра. — Видавництво Жупанського, 2019. — 360 с. — С. 288. — Прим. ред.

ВСТУП

ДО «ФРАНКЕНШТЕЙНА» [1831]

Коли видавці стандартних романів обирають «Франкенштейна» для одного зі своїх випусків, вони бажають і моєї розповіді про те, як створювалася ця історія. Я тим охочіше підкоряюся, що таким чином зможу надати загальну відповідь на запитання, яке часто чую: «Як тоді ще молодій дівчині спала на думку така огидна ідея і як вона розвивалася?». Це правда, що я не хочу виставляти себе на загальний огляд, але мій вступ буде лише доповненням до попереднього випуску й обмежуватиметься темами, які мають відношення тільки до мого авторства, навряд можу звинувачувати когось у надмірній цікавості.

Не дивно, що дочка двох видатних літераторів дуже рано замислилася про письменство. У дитинстві я бруднила папір; моїм улюбленим заняттям у години відпочинку було «написання історій». Попри це, більше задоволення я отримувала від зведення повітряних замків — потурання сновидінням у яві, створенню низки уявних пригод. Мої сни були водночас більш фантастичними й приємними, ніж мої твори. У написанні творів я була наслідувачем — радше робила так, як інші, ніж занотовувала власні ідеї. Те, що я писала, призначалося принаймні для очей ще однієї людини — супутника й друга мого дитинства; але всі мої мрії належали тільки мені; я нікому про них не розповідала; вони давали мені прихисток, коли я була роздратована, і найвище задоволення — коли почувалася вільною.

Дівчинкою я жила здебільшого в сільській місцевості й багато часу провела в Шотландії. Часом

відвідувала більш мальовничі місця; але моє звичне помешкання розташовувалося на пустельних і похмурих північних берегах Тею, недалеко від Данді. Я називаю їх пустельними та похмурими у ретроспективі; тоді вони не здавалися мені такими. Вони були околицями свободи й приємним затишком, у якому я, ніким не помічена, могла спілкуватися з творіннями власної фантазії. Я писала тоді в дуже популярному стилі. Саме під деревами поблизу нашого дому або на похмурих берегах і безлісих пагорбах недалеко від нього народжувалися й виростали мої справжні твори, відбувалися польоти моєї уяви. Я не була героїнею власних історій. Власне життя здавалося мені надто буденним. Не могла уявити себе в романтичній ролі, але не обмежувалася власною ідентичністю й могла наповнювати години творіннями, набагато цікавішими мені в тому віці, ніж власні відчуття.

Згодом життя моє стало більш насиченим, реальність замінила вигадку. Та мій чоловік від початку дуже хотів, щоб я довела, що гідна свого походження й вступила до ряду прославлених письменників. Він завжди спонукав мене до здобуття літературної репутації, про яку я дбала навіть у той час, хоча пізніше цілком збайдужіла до неї. Тоді чоловік хотів, щоб я писала, не стільки з думкою, що я можу створити щось варте уваги, скільки для того, щоб він міг визначити, як далеко я піду в майбутньому. Але я нічого не писала. Мій час займали подорожі та сімейні турботи; навчання з книжок, які я читала, або вдосконалення моїх ідей у спілкуванні з його більш розвиненим розумом, було єдиним літературним заняттям, яке мене приваблювало.

Улітку 1816 року ми відвідали Швейцарію й стали сусідами лорда Байрона. Спочатку проводили приємні години на озері чи блукали його берегами; лорд Байрон, який писав третю пісню «Чайльд Гарольда», був єдиним серед нас, хто занотовував свої думки на папері.

Мірою того, як він послідовно доносив їх нам, вони вбирали усе світло й гармонію поезії та, здавалося, сповіщали про божественну силу неба й землі, вплив яких ми сприймали разом із їх творцем.

Але літо виявилось вогким, похмурим, і невпинний дощ часто змушував нас залишатися вдома кілька днів. Нам до рук потрапили книги з оповіданнями про привидів, перекладені з німецької та французької. Була «Історія примхливого коханця»: він опинився в обіймах блілого привида покинутої коханої, коли збирався обійняти наречену, якій дав обітницю. Була розповідь про грішного засновника роду, чия нещасна доля полягала в тому, щоб дарувати поцілунок смерті всім молодшим синам приреченого дому, якраз тоді, коли вони досягали обіцяного віку. Його гігантську темну постать, у повних обладунках, як у привида батька Гамлета, але з піднятим забралом, опівночі освітлював місяць, що повільно просувався вздовж похмурої алеї. Постать ховалася в затінку замкових стін; але невдовзі ворота відчинялися, чулися кроки, двері кімнати теж відчинялися, він підходив до дивана, де сиділи прокляті юнаки, заколисані здоровим сном. Вічна скорбота була на його обличчі, коли він нахилився й цілував у чоло хлопців, які з тієї години в'янули мов зірвані квіти. Відтоді я не бачила цих історій, але описані там події такі свіжі в моїй пам'яті, ніби читала їх учора.

«Кожен із нас напише історію про привидів», — сказав лорд Байрон; і його пропозицію було підтримано. Нас було четверо. Шляхетний автор розпочав розповідь, фрагмент якої надрукував наприкінці своєї поеми «Мазепа». Шеллі, більш схильний до втілення ідей і почуттів у сяйві блискучих образів і в музиці наймелодійніших віршів, що прикрашають нашу мову, ніж до винаходу механізму історії, розпочав твір, заснований на ранньому досвіді свого життя. Бідолашний Полідорі мав якусь жажливу ідею про леді

з черепом, покарану за те, що вона зазирнула крізь замкову шпарину — я забула, що вона там побачила, але це її дуже шокувало; то було щось страшне; коли героїню довели до гіршого стану, ніж відомого Тома Ковентрі, автор не знав, що далі з нею робити й мусив відправити її до гробниці Капулетті — єдиного місця, яке їй підходило. Відомі поети, роздратовані банальністю прози, також швидко відмовилися від неприємного завдання.

Я почала *придумувати історію* — історію, яка конкурувала б із тими, що спонукали нас до цього заняття. Це мала бути розповідь про моторошні таємниці нашої природи, яка бентежить і змушує читача боязко озиратися, коли в нього холодне кров і пришвидшується серцебиття. Якби я цього не зробила, моя історія про привидів не варта була б своєї назви. Я довго думала, та все марно. Відчувала порожнечу й неспроможність до творіння, що є найбільшим лихом авторства, коли нудне Ніщо не відповідає на наші тривожні заклики. *Ви придумали історію?* — запитували щоранку, й щоранку я мусила принижено відповідати: «Ні».

Кожна річ мусить мати початок, якщо говорити словами Санчіні; і цей початок має бути пов'язаний з тим, що було раніше. Індуси дають світові слона, щоб підтримувати його, але змушують його стояти на черепасі. Потрібно смиренно визнати, що винахід полягає в творенні не з порожнечі, а з хаосу; передусім слід мати доступ до матеріалів: вони можуть надати форму темним, розпливчастим матеріям, але не здатні створити саму матерію. У всіх відкриттях і винаходах, навіть уявних,десь мусить промайнути згадка про історію Колумба та його яйце. Винахід полягає у здатності зацікавити особливостями суб'єкта, а також у вмінні формувати й видозмінювати запропоновані ідеї.

Довго точилися розмови між лордом Байроном і Шеллі, під час яких я була побожним, але майже завжди мовчазним слухачем. У одній з таких розмов

ішлося про філософські доктрини, поміж іншого, про природу земного життя: чи можливо його творити й поширювати. Поети обговорювали експерименти доктора Дарвіна (не те, що насправді зробив доктор чи те, що він сказав, а більшою мірою про йому приписане), який зберігав рештки макаронів у скляній скриньці, поки якимось незвичайним чином вони не почали довільно рухатися. Зрештою, чи не в такий самий спосіб було подароване життя кожному з нас? Можливо, трупи реанімуватимуть; гальванізм свідчив про щось подібне; можливо, істоту можна створити з частин, зібраних до купи, й наділити їх життєвим теплом.

Ця розмова затягнулася до півночі; навіть відьомська пора минула, перш ніж ми пішли відпочивати. Я поклала голову на подушку, але не спала, й не можна було сказати, що я думаю. Моя непрохана уява опанувала й спрямувала мене, дарувала низку послідовних образів, що виникали в свідомості, і їх яскравість перевершувала звичайні мрії. Я бачила — із заплющеними очима, але гострим внутрішнім зором — блідого студента складної дисципліни, який стоїть навколішки біля того, що він створив. Я бачила огидну подобу людини, що лежала на столі, а потім, під дією якогось потужного двигуна, виказала ознаки життя і зробила неприродний, механічний рух. Вона має бути жахливою, адже таким жахливим був би результат будь-яких людських спроб повторити чудове мистецтво Творця світу. Власний успіх налякав студента; сповнений жаху, він кинувся геть від огидної роботи рук своїх. Сподівався, що покинута напризволяще іскра, яку він запалив, згасне, що після такої недосконалої анімації істота знову перетвориться на мертву матерію і він зможе спати спокійно, впевнений, що мовчання могили назавжди погасить тимчасове існування огидного трупа, який він вважав колискою життя. Він засинає, але прокидається, розплющує очі й бачить: жахлива істота стоїть біля його

ліжка, відкидає завісу, дивиться на нього жовтими, водянистими, але розумними очима.

Я з жахом розплющила очі. Ця ідея заволоділа моїм розумом, і мене охопив страх; я вже хотіла, щоб реальність стерла жахливий образ моєї фантазії. Досі це бачу: саму кімнату, темний паркет, зачинені віконниці; світло місяця проникає в щілину між ними, і я відчуваю, що за вікном розкинулося дзеркальне озеро, а над ним височать білі Альпи. Я не могла так легко позбутися своєї огидної примари; вона й далі переслідувала мене. Я мусила спробувати придумати щось інше. Повернулася до своєї історії про привидів — до моєї втомливої, невдалої історії про привидів! О! Якби я могла придумати таке, що налякало б читача так само, як я сама перелякалася тієї ночі!

Мені спала ідея, швидка мов світло та радість. «Я знайшла її! Те, що налякало мене, наведе страх на інших; і мені потрібно лише описати привида, який опівночі спустився на мою подушку». Вранці я повідомила, що *придумала історію*. Я розпочала той день словами: «*Похмурої листопадової ночі...*» й лише стисло окреслила жахи мого сну в яві.

Спочатку планувала написати лише кілька сторінок — стислу розповідь; але Шеллі порадив розвинути цю ідею. Безумовно, я не завдячую своєму чоловікові навіюванням жодного випадку й жодною хвилиною почуттів героїв, і все-таки, якби не його заохочення, історія ніколи не мала б того вигляду, в якому вийшла у світ. Ця заява не стосується передмови. Пам'ятаю, що вона цілком написана ним.

І зараз я знову бажаю моєму страшному творінню розквіту. Я люблю його, бо народилося воно в щасливих дні, коли смерть і горе були тільки словами, які ще ніяк не відлунювали в моєму серці. На кількох сторінках твору розповідається про численні прогулянки, поїздки та розмови, коли я не була самотньою; і моїм супутником

був той, кого в цьому світі більше ніколи не побачу. Але, мої читачі, це не має жодного відношення до сюжету.

Додам лише кілька слів щодо внесених мною змін. Вони здебільшого стосуються стилю. Я не змінила жодної частини історії, не внесла жодних нових думок чи обставин. Виправила мову лише в тих місцях, де вона була надто вбогою і ставала на заваді зацікавленню читача; ці зміни знайдете майже винятково на початку першого тому. Вони повністю обмежуються частинами, що лише доповнюють історію, але не змінюють її суті й змісту.

М. В. Ш.

Лондон, 15 жовтня 1831 року.

TOM I

ПЕРЕДМОВА

На думку доктора Дарвіна*,¹ та деяких письменників-фізіологів Німеччини, подію, покладену в фабулу цього художнього твору, не можна вважати абсолютно неможливою. Не слід припускати, що я з усією серйозністю вірю в подібну фантазію; проте, коли я взяла цю ідею за основу фантастичного твору, не просто сплела водно низку надприродних жахів. Подія, здатна зацікавити оповіддю, не обтяжена хибами звичайної історії про привидів або чаклунство. Вона має привабити новизною створених ситуацій; і хоча щось подібне неможливе як фізичний факт, із цієї точки зору відкривається більший простір для всеосяжного, всевладного уявлення про межу людських пристрастей, ніж від будь-якої іншої ідеї, породженої буденним ставленням до реальних подій.

Таким чином, я прагнула розкрити суть елементарних принципів людської природи, але при цьому не гребувала їх поєднанням. Автор трагічної поеми Стародавньої Греції *«Іліади»*, Шекспір у п'єсі *«Буря»* та комедії *«Сон літньої ночі»* й особливо Мілтон у поемі *«Утрачений рай»* дотримуються цього правила; і найскромніший письменник, який прагне подарувати читачеві або отримати задоволення від своїх праць, може спиратися на цю норму художньої прози, або радше на правило, з якого випливає так багато розмаїтих поєднань людських почуттів у найвидатніших взірцях поезії.

Випадок, що спонукав мене до написання такої історії, був мимоволі згаданий під час розмови. Я почала писати цей твір почасти задля розваги, почасти для розвитку прихованих розумових здібностей. Під час роботи над ним початкові мотиви доповнилися іншими спонуканнями. Мені в жодному разі не байдуже, як вплинуть

---

* Тут і далі цифрами позначено посилання на коментарі, які наведено в кінці видання. — Прим. видавця.

на читача моральні тенденції в думках або характерах персонажів; проте моє головне завдання — уникнути нищівних ефектів романів нашого сьогодення, які позбавляють волі й морально розбещують; натомість я прагну показати вияви родинної прихильності й переваги універсальної чесноти. Думки, які природним чином випливають із характеру й обставин героя, нізачо не слід сприймати як мої власні переконання; також не можна висувати, що ці сторінки ставлять під сумнів будь-яку філософську доктрину.

Особливе зацікавлення в мене викликав той величний край, де відбувається головна дія твору, а також товариство, за яким і досі ще сумую. Я провела літо 1816 року в околицях Женев. Сезон був холодним і дощовим, тож вечорами збиралися ми навколо багаття й час від часу читали німецькі історії про привидів, збірки з якими випадково потрапили нам до рук. Ці розповіді збудили в нас пустотливий настрій і бажання жартома їх наслідувати. Ми з двома друзями (розповідь з-під пера одного з яких більше зацікавить публіку, ніж будь-яка річ, що її колись я сподіваюся створити) зголосилися написати по одній історії, базованій на певному надприродному явищі або події.

Але раптом встановилася ясна та безхмарна погода, тож двоє моїх друзів залишили мене, аби вирушити в подорож через Альпи, де серед чудових краєвидів викинули з думки примарні видіння. Наведена нижче розповідь — єдина із завершених².

ЛИСТ І

До пані САВІЛЬ, в Англію.

Санкт-Петербург, 11 грудня 17— року.

Ти радітимеш, коли почуєш, що задум, щодо якого мала такі погані передчуття, не спіткала жодна катастрофа.

Я прибув сюди вчора, і моє щонайперше завдання — запевнити любу сестру: зі мною все добре і я дедалі більше переконуюся в успішності свого задуму.

Я вже далеко на північ від Лондона; походжаю вулицями Петербурга і відчуваю, як північний вітер, що холодить обличчя, сповнює мене сміливістю і захватом. Тобі знайоме це почуття? Бриз, що прилетів із земель, до яких я прямую, дарує мені перше уявлення про край льодовиків. Мої палкі мрії, натхненні цим вітром надії, дедалі яскравішають. Я марно намагаюся переконати себе, що північний полюс — край морозів і відчаю; він завжди постає в моїй уяві з красою і дивами. Там, Маргарет, сонце завжди в межах видимості; його широкий диск проходить уздовж лінії горизонту та розсіює віковичне світло. Там — з твого дозволу, моя сестро, я довірився випробуванним мореплавцям — закінчуються володіння снігів і морозів; спокійні води моря можуть віднести корабель до берегів, дива й краса яких перевершать усі раніше відкриті й обжиті території Земної кулі. Організми та рельєфи тих земель можуть бути неповторними, як феномени небесних тіл, що, без сумніву, перебувають у незвіданих просторах Всесвіту. Чого очікувати від країни вічного світла? Можливо, по прибутті туди я з'ясую, що за дивовижна сила притягує магнітну стрілку компаса³; а можливо, впорядкую результати тисяч астрономічних спостережень, яким бракує лише цієї подорожі, щоб назавжди систематизувати уявлення про ексцентриситет орбіт*. Я вгамую свою нестримну допитливість⁴, коли відкрию краєвиди

* Орбітальний ексцентриситет (позначається «e» або «ε») — це безрозмірний параметр астрономічного об'єкта, що визначає суму, на яку орбіта планети відхиляється від ідеального кола. Ексцентриситет інваріантний щодо рухів площини і перетворень подібності. Ексцентриситет характеризує «стислість» орбіти. // А. В. Акоюн, А. А. Заславский Геометрические свойства кривых второго порядка, — М.: МЦНМО, 2007. — 136 с. — С. 288. — Прим. пер.

Кінець безкоштовного
уривку. Щоби читати
далі, придбайте, будь
ласка, повну версію
книги.